

Andrea Mervar, Danijel Nestić*

UDK 338:338.9:338.97(497.5)

Izvorni znanstveni rad

MAKROEKONOMSKA POLITIKA I GOSPODARSKI RAST U HRVATSKOJ: STANJE I PERSPEKTIVE¹

Autori razmatraju osnovne karakteristike gospodarskoga rasta u Hrvatskoj u proteklom tranzicijskom razdoblju, procjenjuju perspektive budućeg gospodarskoga rasta i ulogu koju bi pojedine mjere makroekonomske politike mogle imati u unapređivanju tih perspektiva. Pozitivan utjecaj tih faktora ograničen je samo na kratak rok. Dalje strukture reforme i s tim povezana izgradnja tržišno orijentirane infrastrukture zacijelo će pozitivno utjecati na rast i u narednim godinama, ali će za ostvarivanje dugoročno održivih visokih stopa rasta biti potrebno sve se više osloniti na standardne determinante rasta na koje upućuju neoklasična i teorija endogenog rasta, jednako kao i rezultati brojnih empirijskih istraživanja.

Uvod

Jedan je od najvažnijih ciljeva gospodarske politike u svakoj zemlji, pa tako i u Hrvatskoj, izgradnja i stalno unapređivanje gospodarskog sustava, i to zato da bi on bio sposoban generirati razmjerno visoke stope rasta, koje su istovremeno ekonomski, socijalno i ekološki održive. Ostvarivanjem toga cilja omogućilo bi se hrvatskim građanima približavanje razini životnog standarda koja je ostvarena u razvijenim tržišnim gospodarstvima, i to u razumnom vremenskom roku.

Iskustvo pokazuje da izgradnja otvorenog tržišnog gospodarstva najbolje zadovoljava potrebu snažnijeg dugoročnog rasta. Kao dio tranzicijskog procesa prema takvom gospodarstvu, poduzete su u Hrvatskoj u posljednjim godinama značajne

* A. Mervar, magistar znanosti, asistent u Ekonomskom institutu, Zagreb. D. Nestić, magistar znanosti, asistent u Ekonomskom institutu, Zagreb. Članak primljen u uredništvu: 12. 04. 2000.

¹ Ovaj je tekst nastao u okviru istraživačkog projekta "Makroekonomska politika i gospodarski rast: teorijski modeli, empirijska istraživanja i pouke za Hrvatsku" koji je realiziran u Ekonomskom institutu, Zagreb, uz financijsku potporu Ministarstva financija Republike Hrvatske. Najveći dio rada napisan je u ožujku 1999.

reforme: liberalizacija cijena i režima tečaja, liberalizacija vanjske trgovine, privatizacija, reforma bankarskog sustava, porezna reforma i razvitak mnogih institucija suvremenog tržišnog gospodarstva. Makroekonomska je politika pritom podnijela značajan dio tereta prilagodbi. Nakon početne nestabilnosti, koja se ogledala u visokoj inflaciji, monetizaciji fiskalnog deficita i tome prilagođenoj monetarnoj politici, makroekonomsko je okruženje od godine 1994. u znatnoj mjeri stabilizirano. Inflacija je niska i predvidiva, izgrađen je suvremen porezni sustav koji ne generira značajnije deficite, a monetarna je politika usredotočena na održavanje stabilnosti cijena. Nakon velikog pada gospodarske aktivnosti na početku devedesetih godina, ostvaren je i značajan rast.

U narednom se poglavlju ovoga rada opisuju osnovne karakteristike rasta u Hrvatskoj u proteklom tranzicijskome razdoblju. Utjecaj makroekonomske politike i strukture hrvatskoga gospodarstva na dosadašnji proces rasta razmatra se u trećem poglavlju, u kontekstu saznanja empirijske literature o odrednicama gospodarskoga rasta u tranzicijskim zemljama. U četvrtom se poglavlju govori o perspektivama rasta u Hrvatskoj u dugom roku i o ulozi koju bi pojedine mjere makroekonomske politike mogle imati u unaprjeđivanju tih perspektiva. Preporuke za ekonomsku politiku dane su u petom poglavlju, kojim rad i završava.

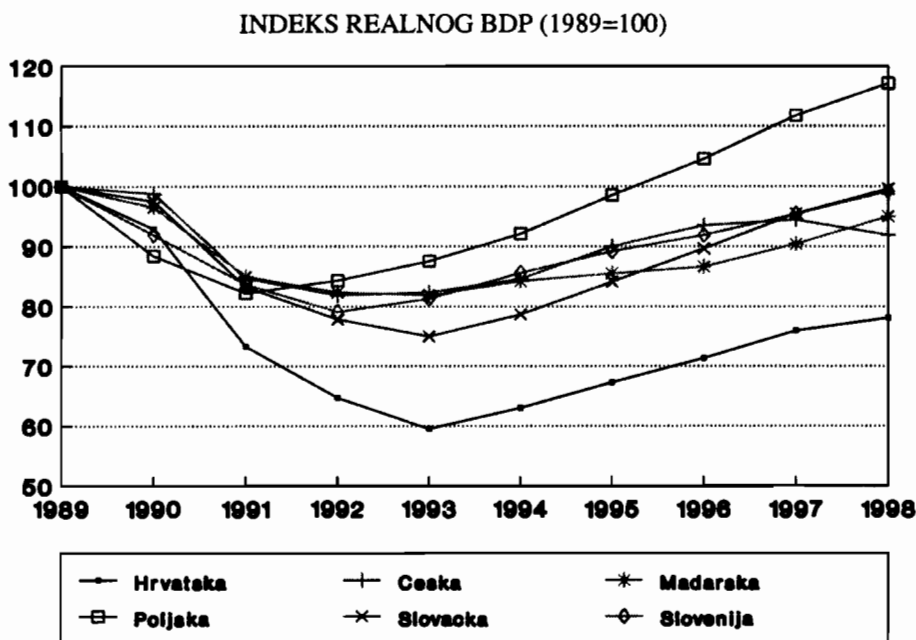
Gospodarski rast 1990-1997.

Tranzicijska recesija, koja je karakterizirala sve zemlje nakon raspada socijalističkog sustava, u Hrvatskoj je bila dublja nego kod ostalih zemalja (slika 1.). Pad BDP od 7,1% u godini 1990. bio je u skladu s gospodarskim problemima u zemlji - raspadom istočnoeuropskog tržišta i početkom raspada zajedničkog jugoslavenskog tržišta. No, već je godine 1991., pad outputa odražavao, osim tranzicijskih faktora, i utjecaj ratne agresije na Hrvatsku². Kumulativni pad dohotka u razdoblju između godina 1989-93. iznosio je 40% i bio je znatno veći nego u ostalim srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama.

Rat i/ili stanje neposredne ratne opasnosti, usporili su tržišne reforme. Uglavnom je odgođeno značajnije restrukturiranje da bi se izbjegle opasne socijalne napetosti. Tako je Hrvatska, iako je krenula iz znatno povoljnije reformske situacije u odnosu na ostale srednjoeuropske zemlje (s manjim distorzijama gospodarske strukture, razmjerno razvijenim tržištem roba i razmjerno samostalnim poslovnim subjektima s iskustvom poslovanja na inozemnim tržištima), već godine 1992. izgubila tu svoju prednost (vidjeti tablicu 1.).

² Selowsky i Martin (1997.) procijenjuju da su ratna zbivanja u tranzicijskim zemljama u razdoblju 1990-95. u prosjeku dovela do dodatnoga pada outputa za 16% u godini trajanja sukoba. Na slici 1. vidi se da su usporedive zemlje u tranziciji u 1991. imale indeks realnog BDP između 82 i 85 (1989=100), a Hrvatska je imala 73. Nema posebnog razloga da taj dodatni pad outputa ne pripišemo ratnoj agresiji na Hrvatsku.

Slika 1.

Izvor: Havrylyshyn, Izvorski i van Rooden (1998).

Tablica 1.

**INDEKS EKONOMSKE LIBERALIZACIJE U ZEMLJAMA SREDNJE
 I ISTOČNE EUROPE**

Zemlja	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	Kumulativni indeks
Česka	0	0,16	0,79	0,86	0,9	0,9	0,93	4,54
Slovačka	0	0,16	0,79	0,86	0,83	0,83	0,86	4,33
Slovenija	0,41	0,62	0,71	0,78	0,82	0,82	0,85	5,01
Mađarska	0,34	0,57	0,74	0,78	0,82	0,86	0,93	5,04
Poljska	0,24	0,68	0,72	0,82	0,82	0,86	0,89	5,03
Estonija	0,07	0,20	0,32	0,64	0,81	0,89	0,93	3,86
Latvija	0,04	0,13	0,29	0,51	0,67	0,81	0,81	3,26
Litva	0,04	0,13	0,33	0,55	0,78	0,89	0,86	3,58
Hrvatska	0,41	0,62	0,62	0,72	0,79	0,82	0,85	4,83

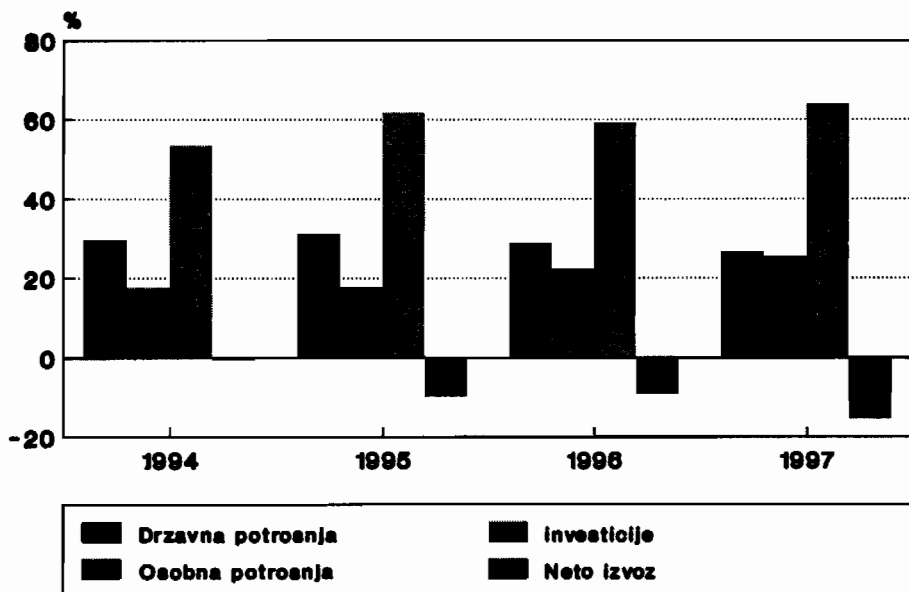
Napomena: Indeks liberalizacije jest ponderirani prosjek razine liberalizacije na tri područja: unutarnjem tržištu (liberalizacija cijena i ukidanje državnih monopola); vanjskoj trgovini (valutna konvertibilnost i liberalizacija vanjske trgovine); i privatizaciji i bankovnoj reformi. Indeksi mogu poprimiti vrijednost između 0 i 1, gdje 1 označuje stanje konzistentno s razvijenim tržišnim gospodarstvom.

Izvor: De Melo, Denizer i Gelb (1996., tablica A) i Fischer, Sahay i Végh (1998., tablica 4.).

Tek stabiliziranjem vojno-političke situacije u regiji u ljeto godine 1993. i stvaranjem prijeko potrebnih gospodarskih preduvjeta za ozbiljno uravnoteženje gospodarstva (monetarna suverenost, izgradnja deviznih rezervi, smanjivanje deficita proračuna i javnih infrastrukturnih poduzeća), makroekonomska politika dolazi u poziciju da snažnije djeluje na gospodarstvo novim skupom reformi i stabiliziranjem makroekonomske situacije³. Smirivanje inflacije i liberalizacija vanjskotrgovinskog poslovanja na svršetku godine 1993. donijeli su očigledan poticaj rastu u narednom razdoblju. Startajući s niske razine dohotka, stabilizacijske su reforme dovele do visokih graničnih prinosa u obliku visokih stopa rasta. Smirivanje inflacije omogućilo je veću alokativnu efikasnost gospodarstva, kako na razini poduzeća, tako i između njih. Već godine 1994. zabilježen je rast od 5,9%, a u razdoblju 1994-1997. prosječna je godišnja stopa rasta iznosila 6,3%.

Slika 2.

STRUKTURA BDP HRVATSKE (u %)

Izvor: DZS (1998.) i Lovrinčević (1998.).

³ O gospodarskim uvjetima prije i nakon početka primjene stabilizacijskog programa Vlade RH iz listopada godine 1993. opširnije vidjeti u Anušić, Rohatinski i Šonje (1995.).

Na slici 2. može se vidjeti struktura BDP u razdoblju visokoga rasta. Od godine 1994. raste udio osobne potrošnje u BDP, tako da je on godine 1997. iznosio više od 60%. Posebno visok porast osobne potrošnje dogodio se godine 1997.: nominalno za 23,3%, a realno za 18,5% (Lovrinčević, 1998). Visok rast potrošnje stanovništva bio je omogućen značajnim rastom plaća, kreditnom ekspanzijom i izdašnjim transferima države (u obliku mirovina i ostalih tekućih transfera stanovništvu). Pridoda li se osobnoj i državna potrošnja, tada je domaća apsorpcija u godini 1997. iznosila više od 90% BDP. Visoka sklonost potrošnji bila je uvjetovana potrebom obnove fonda trajnih potrošnih dobara u sektoru kućanstava, ali i određenim potrebama izgradnje i opremanja institucija suverene države. Rast domaće potrošnje inducirao je razvitak sektora koji su primarno usmjereni prema domaćem tržištu (osobne usluge, trgovina, graditeljstvo).

Porast domaće potrošnje financiran je, prije svega, inozemnim zaduživanjem, repatrijacijom štednje građana, a tek manjim dijelom inozemnim investicijama. Na taj je način došlo do privremenog transfera kupovne moći iz inozemstva, umjesto očekivanoga transfera znanja i tehnologije. Priljev kapitala iz inozemstva i snažna domaća potražnja, uz loše izvozne karakteristike domaće proizvodnje, imali su za posljedicu nastajanje visokog deficita tekućeg računa bilance plaćanja (12,6% BDP 1997., HNB, 1999.).

Pad potrošnje države nakon godine 1995., koji se uočava na slici 2., zapravo prikrija činjenicu da su značajnije povećani državni izdaci u obliku kapitalnih rashoda i transfera i subvencija (koji se ne ubrajaju u kategoriju potrošnje sektora države prema metodologiji izrade nacionalnih računa). Ukupni izdaci opće države tako su porasli sa 44% BDP u godini 1994. na gotovo 51% BDP u godini 1997. (Ministarstvo financija, 1999.). Kapitalni rashodi opće države rasli su od oko 3% BDP u 1994. na 6,8% u 1996. i 6,1% u godini 1997. Budući da se ti izdaci evidentiraju kao investicije, oni objašnjavaju znatan dio porasta investicija u Hrvatskoj od godine 1994. do 1997.

Rast ukupnih investicija od 17% BDP u 1994. na više od 25% u godini 1997. mogao bi se smatrati značajnim postignućem sa stajališta budućeg razvitka. No, struktura investicija ne pruža dovoljno osnova za takvu ocjenu. Ako izdvojimo investicije u zalihe, koje svake godine odnose 2%-3% BDP (Lovrinčević, 1998.), preostali dio investicija u fiksni kapital možemo razvrstati u nekoliko kategorija. Ponajprije, mogu se izdvojiti investicije sektora kućanstava, koje se uglavnom odnose na stanogradnju. Veća dostupnost kredita u 1996. i osobito u godini 1997., jednako kao i obnova kuća koju je financirala država, dovele su do porasta investicija kućanstava od 3% BDP u 1994. na oko 6% u 1996., odnosno 5% u godini 1997. (Lovrinčević, 1998). Iako su te investicije pomogle oporavku graditeljstva u Hrvatskoj, one, sa stajališta povećanja proizvodnog kapaciteta gospodarstva i stvaranja osnove za dugoročan gospodarski rast, nisu toliko značajan oblik investicija. Država je za svoje potrebe u godini 1994. nabavila fiksne kapitalne imovine u iznosu od 2,5% BDP, a u 1996. i u godini 1997. 3,4% odnosno 3,1% BDP (Ministarstvo financija, 1998., 1999). Na osnovi tih podataka može se procijeniti da su

investicije poduzetnika u fiksni kapital u godini 1994. iznosile oko 8,5% BDP i da su porasle na 11,5% BDP u 1996. Nešto jači rast tih investicija dogodio se godine 1997., kada su one iznosile približno 15% BDP.

Tehnička struktura investicija otkriva da su više od 62% ukupnih investicija u godini 1996. činili građevinski radovi, a 34% (ili oko 7,2% BDP) investicije u strojeve i opremu (DZS, 1998.). Pritom su investicije pravnih osoba u novu dugotrajnu imovinu namijenjenu za prerađivačku industriju iznosile oko 3,44 milijarde kuna (3,2% BDP). Na osnovi toga može se zaključiti da su investicije u novu proizvodnju, koja bi potencijalno mogla biti usmjerena na svjetsko tržište, iznosile tek oko 3% BDP. Značajan dio investicija bio je namijenjen za transport i komunikacije (2,56 milijardi kuna ili 2,4% BDP), što ukazuje da je dio investicija otišao za potrebe zamjene dotrajalog i ratom uništenog voznog parka. Tako se u tom slučaju radi o investicijama u usluge, kojih ne bi bilo u tolikom obujmu da nije bilo rata, a koje su sasvim sigurno istisnule dio investicija koje bi inače bile namijenjene ulaganjima u novu proizvodnju.

Na osnovi prethodnog razmatanja, može se zaključiti da razmjerno visoka ukupna razina investicija u Hrvatskoj u posljednjim godinama svojom strukturom ne pruža zadovoljavajući poticaj budućem gospodarskom rastu. Investicije poduzetnika čine tek nešto više od polovine ukupnih investicija, tek se trećina ukupnih investicija odnosi na strojeve i opremu⁴, a investicije u proizvodnju roba koje bi se eventualno mogle natjecati na svjetskom tržištu čine tek oko 3% BDP. Građevinski radovi (investicije u prometnu infrastrukturu, obnovu kuća) imaju razmjerno dugačak rok povrata, tako da bi se moglo procijeniti da oni u narednom srednjoročnom razdoblju neće imati značajnije učinke na gospodarski rast u Hrvatskoj.

Rast u Hrvatskoj i iskustva drugih tranzicijskih zemalja

Odgovor na pitanje koliko su makroekonomska politika i struktura hrvatskog gospodarstva utjecale na dosadašnji proces rasta, ali i kakav bi utjecaj mogla imati u idućim godinama, može se potražiti u empirijskoj literaturi o odrednicama gospodarskog rasta u tranzicijskim zemljama.

Empirijske analize rasta u tranzicijskim zemljama koje su se pojavile u prvim godinama nakon započinjanja procesa transformacije bavile su se, prije svega, utvrđivanjem smjera i jačine veze između stopa gospodarskog rasta i stupnja ostvarenih strukturnih reformi, a tek u kasnijim radovima rast povezuje i s ostalim pokazateljima makroekonomske politike⁵.

⁴ Istraživanja su pokazala da upravo investicije u strojeve i opremu imaju najveće multiplikativne učinke na budući rast, a osim toga imaju i razmjerno kratak rok povrata uloženi sredstva, što je veoma značajno u uvjetima oskudnosti kapitala. Vidjeti, na primjer, De Long i Summers (1993.).

⁵ Djelomičan pregled rezultata empirijskih analiza gospodarskog rasta u tranzicijskim zemljama prikazan vremenskim slijedom objavljivanja može se vidjeti u tablici D1. u dodatku.

Sachs (1996.) je, primijenivši neponderirani zbroj devet pokazatelja koji se odnose na pojedine aspekte institucionalnih promjena u tranzicijskim zemljama, a koje EBRD objavljuje u svojim godišnjim izvješćima ("Transition Report"), utvrdio da je gospodarski rast u razdoblju 1989.-1995. bio signifikantno pozitivno koreliran s uspješnošću provedenih strukturnih reformi. De Melo, Denizer i Gelb (1996.), pa Selowsky i Martin (1997.) poslije su potvrdili te rezultate primijenivši sličan pokazatelj reformi, nazvan indeksom liberalizacije, i upozorili su da je, uz intenzitet provedenih strukturnih reformi, veliki utjecaj na obnavljanje gospodarskog rasta u tranzicijskim zemljama imao *neprekinuti* tok reformi i stupanj ostvarene makroekonomske stabilnosti. Selowsky i Martin (1997.) ukazuju i na značajne razlike u načinu na koji su na reforme reagirala gospodarstva Srednje i Istočne Europe, odnosno gospodarstva zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. Trenutni je utjecaj reformi u prvima bio pozitivan, a u drugima negativan. Osim toga, autori dokazuju i postojanje značajnog negativnog utjecaja ratnih sukoba na gospodarski rast u tranzicijskim zemljama.

Fischer, Sahay i Végh (1996.), uz pokazatelje ostvarenih strukturnih reformi, kao nezavisne varijable u objašnjavanju gospodarskoga rasta, koriste se i različitim indikatorima makroekonomske stabilnosti. Pritom zaključuju da su zemlje koje su ostvarile makroekonomsku stabilnost (smanjenje inflacije i smanjenje fiskalnog deficita) i poduzele opsežnije strukturne reforme, imale brži rast.

Rezultati tih istraživanja ukazuju i na osnovne odrednice nešto dublje i dugotrajnije tranzicijske recesije u Hrvatskoj. Ratna agresija na Hrvatsku produbila je recesiju, i to, osim svojim izravnim učinkom na uništavanje proizvodnih potencijala (kako fizičkih tako i ljudskih), i posredno utjecajem na makroekonomsku nestabilnost (potreba monetizacije deficita radi financiranja potreba obrane zemlje), jednako kao i usporavanjem (odnosno prekidom prirodnog toka) reformi u takvim uvjetima. Stabilizacijske reforme i brza dezinflacija na svršetku 1993., kao suprotnost prethodno generirane nestabilnosti, ubrzo su počele pokazivati svoj provjereno pozitivan utjecaj na gospodarski rast⁶. No, valja očekivati da će pozitivni učinci na rast, koji su proizišli iz poboljšanja alokacije resursa zbog ostvarivanja stabilnosti cijena, s vremenom slabiti. Zato je veoma značajno nastaviti s tržišnim reformama. Razdoblje 1994.-1997., s visokim stopama gospodarskoga rasta, moglo je biti iskorišteno za restrukturiranje problematičnih poduzeća i sektora gospodarstva, odnosno za snažnije strukturne reforme i za stvaranje pretpostavki da se taj tranzicijski oporavak postupno pretvori u održivi rast. No, novi je snažniji impuls reformi izostao⁷.

⁶ Van Elkan (1998.) procijenjuje da je spori napredak Mađarske u stabiliziranju inflacije u tijeku tranzicijskog razdoblja smanjio prosječnu stopu rasta za gotovo 2 postotna poena.

⁷ Već su u stabilizacijskom programu iz listopada godine 1993. (Vlada RH, 1993.) osim mjera za brzo obaranje inflacije, navedene mjere, koje bi morale osigurati trajno nisku inflaciju, stabilnu valutu i održiv gospodarski razvitak (tzv. druga i treća faza programa koje su morale započeti u lipnju 1994.). Iako te mjere nisu detaljnije obrazlagane, navode se potrebe ubrzanja procesa restrukturiranja, privatizacije i demonopolizacije, zatim potreba uravnoteženja proračuna, sanacije banaka i poticanja razvitka financijskih tržišta. Čini se da je najveći dio tih reformi značajno kasnio u pripremi i izvršenju i da, osim uravnoteženja proračuna, njihovo dosljedno provođenje tek predstoji.

Indeks reformi u procesu tranzicije (EBRD indeks) prikazan u tablici 2. omogućuje usporedbu toka reformi u Hrvatskoj s ostalim zemljama u tranziciji. Može se uočiti da je Hrvatska od 1996. do 1998. zapravo stagnirala u reformama i da je u slučaju restrukturiranja poduzeća čak zabilježeno blago nazadovanje. Prema svojim reformskim karakteristikama, Hrvatska je sada ukupno lošije ocijenjena od svih srednjoeuropskih i baltičkih zemalja u tranziciji. U odnosu na napredne srednjoeuropske zemlje, Hrvatska ima manji udio privatnog sektora u BDP, zaostaje u privatizaciji velikih i javnih infrastrukturnih poduzeća i banaka, a sporije se provodi i mikroekonomsko restrukturiranje. Iako je većina cijena liberalizirana, potreban je napredak u sustavu određivanja cijena infrastrukturnih usluga. Stupanj konkurentnosti, odnosno mogućnost slobodnog tržišnog natjecanja jedna je od najlošijih strukturnih karakteristika hrvatskoga gospodarstva. Iako formalno postoje i zakonska regulativa i određene institucije za promicanje konkurencije, na mnogim tržištima postoje osjetne prepreke slobodnom ulasku i nedimnuti monopolski položaji. Osim toga, sve je veći utjecaj države u gospodarstvu, a taj se ogleda u rastućim subvencijama iz proračuna, sanacijama poduzeća i banaka, davanju kreditnih jamstava i sličnom. Stečajni postupci kao kazna za loše poslovanje ne provode se za veća poduzeća. Problemi solventnosti bankarskog sektora, neekonomski kriteriji raspodjele kredita i nedostatna produbljenost financijskog tržišta povezana s razmjerno nerazvijenim tržištem vrijednosnih papira, ukazuju na potrebu unapređivanja tih svojstava hrvatskoga gospodarstva. Ubrzavanje tržišnih reformi moglo bi u neposrednoj budućnosti pružiti dodatni impuls tranzicijskom oporavku hrvatskoga gospodarstva i stvoriti zdrave osnovice za dugoročan održivi rast.

Tablica 2.

EBRD INDEKSI REFORMI U ZEMLJAMA U TRANZICIJI

Zemlja	Godina	Udio privatnog sektora u BDP (%)	Prosječna vrijednost indeksa reformi*				Ukupno (rang 1998.)
			Privatizacija rekonstrukcije	Cijena vanjska trgovina konkurentnost	Financijske institucije		
Češka	1996.	75	3,78	3,44	3,00	3,46	
	1997.	75	3,78	3,44	3,00	3,46	
	1998.	75	3,78	3,44	3,00	3,46 (3)	
Mađarska	1996.	70	3,78	3,44	3,00	3,46	
	1997.	75	3,78	3,55	3,67	3,67	
	1998.	80	3,89	3,55	3,67	3,71 (1)	
Poljska	1996.	60	3,44	3,44	3,00	3,33	
	1997.	65	3,55	3,44	3,17	3,42	
	1998.	65	3,55	3,55	3,33	3,50 (2)	
Slovačka	1996.	70	3,44	3,22	3,00	3,25	
	1997.	75	3,67	3,33	2,50	3,25	
	1998.	75	3,67	3,44	2,50	3,29 (5)	
Slovenija	1996.	45	3,44	3,11	3,00	3,21	
	1997.	50	3,44	3,11	3,00	3,21	
	1998.	55	3,44	3,11	3,00	3,21 (6)	
Estonija	1996.	70	3,78	3,33	2,5	3,29	
	1997.	70	3,78	3,22	3,17	3,42	
	1998.	70	3,78	3,22	3,17	3,42 (4)	
Latvija	1996.	60	3,33	3,00	2,50	3,00	
	1997.	60	3,22	3,22	2,67	3,08	
	1998.	60	3,22	3,22	2,50	3,04 (7)	
Litva	1996.	65	3,33	3,00	2,5	3,00	
	1997.	70	3,22	3,11	2,67	3,04	
	1998.	70	3,22	3,11	2,67	3,04 (7)	
Hrvatska	1996.	50	3,44	3,00	2,50	3,04	
	1997.	55	3,33	3,00	2,50	3,00	
	1998.	55	3,33	3,00	2,50	3,00 (9)	

Napomena: *Prikazani su jednostavni prosjeci 2 do 3 pojedinačna indeksa reformi iz svake skupine. Kolona "ukupno" jednostavan je prosjek 8 pojedinačnih pokazatelja reformi. Pojedinačni indeksi reformi poprimali su vrijednosti od 1 do 4, uz mogućnost dodjeljivanja + ili - sufiksa uz svaki indeks. Veća vrijednost i pozitivan sufiks odražavaju više stupnjeve reformi. Kod izračunavanja prosjeka, oznaka + uz neki indeks tretirana je kao povećanje vrijednosti indeksa za 0,33, a oznaka - kao smanjenje vrijednosti indeksa za 0,33.

Izvor: EBRD (1996., 1997., 1998.) i izračun autora.

Vidjeli smo da je Hrvatska na polju liberalizacije gospodarstva imala povoljne početne uvjete za uspješnu tranziciju, ali i da su zemlje poput Češke razmjerno brzo uspjele nadoknaditi svoj zaostatak. Značenje inicijalnih uvjeta za proces kasnijeg gospodarskog rasta u tranzicijskim zemljama ispitali su De Melo, Denizer, Gelb i Tenev (1997.). Analiza jedanaest potencijalno važnih faktora koji opisuju inicijalne uvjete pokazala je da su oni doista bili važni, ali zaključci sugeriraju da je na rast, ipak, dominantan utjecaj imala ekonomska politika. Selowsky i Martin (1997.) razlike u početnim učincima reformi između srednjoeuropskih zemalja i zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza pronalaze u različitoj snazi i rasprostranjenosti distorzija u gospodarskoj strukturi u trenutku započinjanja reformi. Fischer, Sahay i Végh (1996.a, 1996.b) također pokazuju da su početni uvjeti, tj. ovisnost o trgovinskoj razmjeni sa zemljama bivšeg SEVa, kao i inicijalni dohodak imali važnu ulogu. Havrylyshyn, Izvorski i van Rooden (1998.) potvrđuju određeni utjecaj početnih uvjeta na obrasci poznijeg rasta u tranzicijskim zemljama, ali naglašavaju da oni nisu bili presudni poput izbora koji su učinjeni u području ekonomske politike.

Veličina državne potrošnje još je jedna od varijabli makroekonomske politike značajna za rast u tranzicijskim zemljama. Havrylyshyn, Izvorski i van Rooden (1998.) objašnjavajući realni rast BDP u tranzicijskim zemljama kao nezavisne varijable, koriste se: godišnjom stopom inflacije kao aproksimacijom makroekonomske politike; strukturnim indeksom reformi kao mjerom razine provedenih reformi; veličinom države mjerenom udjelom izdataka opće države u BDP kao aproksimacijom istiskivanja privatnih investicija, poreznih distorzija i veličine birokracije i različitom grupom indikatora kojima opisuju inicijalne uvjete u tranzicijskim zemljama. Autori su bili u mogućnosti provesti svoju analizu, kako za cijelo razdoblje 1990.-1997., tako i za podrazdoblja 1990.-1993., odnosno 1994.-1997., pa zaključuju da su makroekonomska stabilnost i strukturne reforme bile presudne za održivi rast u tranzicijskim gospodarstvima. Pritom posebno naglašavaju da je kombinacija različitih politika bila važnija od bilo koje pojedinačne vrste reforme. Osnovnom komponentom održivoga rasta ipak smatraju smanjenje veličine države, tj. njezinih izdataka. Van Elkan (1998.) potvrđuje da su inflacija i veličina države, uz opseg strukturnih reformi bile statistički i ekonomski veoma signifikantne odrednice obrasca rasta u tranzicijskim zemljama u razdoblju 1993.-1997. Pritom je povećanje inflacije i veličine državne potrošnje smanjivalo rast, a strukturne su reforme imale pozitivan utjecaj. S jedne strane, one su omogućile da se postojeći resursi koriste produktivnije, a s druge su strane osigurale tehnološka unapređenja povećanjem otvorenosti gospodarstva prema međunarodnoj razmjeni i investicijama iz inozemstva. U tu su empirijsku analizu kao objašnjavajuća varijabla uključene i strane izravne investicije, pa se potvrđuje njihova visoka signifikantnost u objašnjavanju rasta u tranzicijskim zemljama. Ocijenjeni parametar pokazuje da povećanje udjela izravnih stranih investicija u strukturi BDP od 1% povećava stopu gospodarskog rasta za 0,94 postotnih poena⁸.

⁸ To odgovara rezultatima u Borensztein, De Gregorio i Lee (1995.), gdje je na uzorku 69 zemalja u razvoju utvrđeno da su izravne strane investicije bile veoma značajan kanal transfera teh-

Razmjerno visok udio javnih izdataka u BDP i nedostatak izravnih stranih investicija, u Hrvatskoj mogli bi se u narednom razdoblju pokazati izuzetno značajnim ograničavajućim faktorima u uspješnom nastavku tranzicije⁹. Primjerice, gospodarski oporavak Mađarske u posljednjim godinama, pri čemu je osobito impresivan rast mađarskog izvoza, mogu se pripisati upravo znatnom priljevu izravnih stranih investicija, ali i padu državnih izdataka (sa 55% BDP u godini 1993. na 40%, koliko se procjenjuje u godini 1998. (OECD, 1998)). Empirijski rezultati o utjecaju izravnih stranih investicija na rast (Borensztein, De Gregorio i Lee, 1995; Van Elkan, 1998.) upućuju na potrebu da se i Hrvatska snažnije otvori toj vrsti investicija i da omogući prihvat novih znanja i tehnologija koje one donose.

Perspektive dugoročnog gospodarskog rasta u Hrvatskoj

Empirijske su studije pokazale, barem kada je riječ o dosadašnjoj fazi procesa tranzicije, da su za gospodarski rast bili važni: inicijalni uvjeti, provedene strukturne reforme i s time povezana izgradnja tržišno orijentirane infrastrukture i 'dobra' ekonomska politika koja se odražava u makroekonomskoj stabilnosti gospodarstva. Unapređivanje tih gospodarskih karakteristika sigurno će utjecati na gospodarski rast tranzicijskih zemalja i u narednim godinama. No, kako vrijeme prolazi, tako će se postupno smanjivati udio rasta koji je determiniran ovim, tzv. 'tranzicijskim' faktorima. Drugim riječima, iskustvo ostalih - posebno najnaprednijih - tranzicijskih zemalja pokazuje da se s vremenom smanjuje udio rasta koji proizlazi iz unapređene alokacije resursa zbog prijelaza na tržišni način poslovanja. Ekonomski rast postaje sve više određen standardnim determinantama na koje upućuju neoklasična teorija i teorije endogenog rasta, ali i rezultati brojnih empirijskih istraživanja. Naime, ti rezultati sugeriraju da su povoljni efekti za dugoročan rast, osim stabilnih makroekonomskih prilika unutar tržišno orijentirane gospodarske strukture, posljedica visoke štednje i investicija, dobro obrazovane radne snage, visoke otvorenosti gospodarstva, niske javne potrošnje i niskog rasta stanovništva i stabilnog socijalnopolitičkog okruženja¹⁰.

Svi se spomenuti empirijski radovi zasnovani na podacima za tranzicijske zemlje odnose na objašnjavanje procesa rasta u proteklom razdoblju i ne pružaju mogućnost da se na osnovi njihovih rezultata kvantificira budući dugoročan rast tih zemalja. Budući da je proteklo premalo vremena, nemoguće je ocijeniti parametre

nologije, koji relativno više pridonosi gospodarskom rastu, nego domaće investicije uz uvjet da zemlja koja prima strane investicije posjeduje minimalnu potrebnu količinu ljudskoga kapitala. Ocijenjeni parametar uz izravne strane investicije upućuje da jednopostotno povećanje udjela stranih investicija u BDP unapređuje stopu rasta za 0,85 postotnih poena.

⁹ Kumulativni priljev izravnih stranih investicija u Hrvatsku od 1993. do rujna godine 1998. iznosio je 1,85 milijardi USD (od čega 619 milijuna USD u 1998.), pri čemu polovinu tih ulaganja čine dionice Plive i Zagrebačke banke.

¹⁰ Vidjeti, na primjer, pregled rezultata empirijskih analiza u Mervar (1999.).

standardnih dugoročnih faktora gospodarskog rasta na uzorku tranzicijskih zemalja. Stoga su neki autori pribjegli nagađanju o budućem dugoročnom rastu tranzicijskih zemalja, primijenivši parametar iz jednadžbi ocijenjenih na velikom uzorku 'netranzicijskih' zemalja iz tradicionalnih empirijskih studija (vidjeti, na primjer, Fischer, Sahay i Végh, 1998.). Pritom oni pretpostavljaju da su strukturni odnosi ocijenjeni u empirijskim studijama robusni, pa pokušavaju predvidjeti stope dugoročnoga rasta uvjetovane inicijalnom razinom dohotka i skupom kontrolnih varijabli koje odražavaju ekonomsku politiku. Takve su procjene veoma grube i podložne su višestrukoj kritici, ali se zasad čine jedino mogućim pristupom u davanju veoma okvirnih numeričkih procjena potencijala dugoročnog rasta u tranzicijskim zemljama.

U nedostatku drugih mogućnosti i mi ćemo se poslužiti sličnom metodom radi procjene dugoročne stope rasta hrvatskog gospodarstva. Osnova za procjenu jest jednadžba gospodarskog rasta, parametri koji su ocijenjeni na uzorku velikog broja zemalja (Mervar, 1996.). Teorijski okvir za tu vrstu analize razvili su Barro i Sala-i-Martin¹¹. U osnovi se taj okvir zasniva na neoklasičnom modelu zatvorenoga gospodarstva uz korištenje nekih specifikacija prijašnjeg Ramseyevog modela (1928.) i uz primjenu dinamičkog međuvremenskog optimiziranja. Između ostaloga, rezultat optimiziranja određuje i prosječnu stopu ekonomskog rasta u tijeku vremena. U pojednostavnjenom obliku primijenjenom na diskontinuirano vrijeme (godine) i uz uključivanje slučajne varijable, prosječna je stopa ekonomskog rasta definirana kao:

$$\left(\frac{1}{T}\right)\log\left(\frac{y_i^t}{y_{i-T}^t}\right) = a - \frac{(1 - e^{-\beta T})}{T} [\log(y_{i-T}^t)] + u_{i-T,t}^t$$

gdje je y_i^t realni dohodak po stanovniku u zemlji i u vremenu t ; y_{i-T}^t jest realni dohodak po stanovniku u zemlji i na početku analiziranog razdoblja; T je duljina vremenskog razdoblja analize; β je koeficijent konvergencije; a i $u_{i-T,t}^t$ slučajna je varijabla.

Dakle, prilikom ocjenjivanja jednadžbe rasta, stopa rasta BDP po stanovniku stavlja se u odnos prema razini BDP po stanovniku u početnoj godini analiziranog razdoblja, i u početnoj razini ljudskog kapitala. Kao dodatne varijable koriste se aproksimacije za različite makroekonomske politike, odnosno socijalno-političku uvjete.

¹¹ Vidjeti cjelovit pregled u Barro i Sala-i-Martin (1995.).

Tablica 3.

JEDNADŽBA EKONOMSKOG RASTA

(Zavisna varijabla: Stopa rasta realnog BDP po stanovniku)

NEZAVISNE VARIJABLE	OCIJENJENI PARAMETRI
Konstanta	0,137 (4,889)
Log(BDP po stanovniku u početnoj godini)	-0,143E-01 (-4,638)
Log(ljudski kapital u početnoj godini)	0,676E-02 (2,465)
Udio investicija u opremu u BDP (prosjek)	0,224E-02 (5,227)
Udio investicija u građevinske radove i ostalo u BDP (prosjek)	0,202E-03 (0,521)
Udio javne potrošnje u BDP (prosjek)	-0,104E-02 (-4,188)
Premija na "crnom" deviznom tržištu (prosjek)	-0,194E-01 (-3,511)
Revolucije i državni udari	-0,925E-03 (-0,146)
Binarna varijabla za Latinsku Ameriku	-0,981E-02 (-2,988)
STATISTIKA	
Broj opservacija	63
R ²	0,709
R ² korig.	0,665

Napomena: T-statistika navedena je u zagradama. Korišten je Whiteov postupak (1980.), da bi se dobile ocjene konzistentne s heteroskedastičnošću. Izvori korištenih podataka su Summers i Heston (1991.), Barro i Lee (1993.), De Long i Summers (1993.), King i Levine (1993.), Barro i Wolf (1989.).

Izvor: Mervar (1996.).

Ocijenjeni parametri iz jednadžbe prikazane u tablici 3. u suglasju su s rezultatima poznatima iz empirijske literature. Regresijski koeficijent uz početnu razinu BDP negativan je i visoko je signifikantan. Negativan efekt početne razine dohotka po stanovniku na stopu ekonomskog rasta rezultat je hipoteze konvergencije

prema kojoj se može očekivati da zemlje s nižim početnim dohotkom po stanovniku, u odnosu na dugoročne vrijednosti kojima teže, ostvaruju brže stope rasta od onih zemalja koje su u početnoj godini imale višu razinu dohotka, uz uvjet da izabrani skup nezavisnih varijabli zadrži iste vrijednosti.

I ostali se ocijenjeni parametri podudaraju s rezultatima empirijske literature koja se koristi ovom metodom. Ulaganja u ljudski kapital mjerena ovom prilikom brojem godina školovanja ukupnoga stanovništva, posebno prema novijim teorijama rasta, imaju značajne pozitivne implikacije za rast; viši udio investicija u fizički kapital, a osobito opremu, također povećava stopu rasta. Iako ne postoji jedinstven stav o djelovanju javnih rashoda, udio javne potrošnje u strukturi BDP redovito se javlja s negativnim predznakom. Nasuprot tome, socijalno-politička stabilnost djeluje pozitivno na rast.

Nezavisne varijable u jednadžbi objašnjavaju relativno visok stupanj varijacija u stopama rasta velikog broja zemalja. Svi koeficijenti imaju očekivani predznak, i svi, osim dva, signifikantno se razlikuju od nule na uobičajeno korištenoj razini od 5%. Može se zaključiti da, kada se kontroliraju ostali faktori, postoji relativno snažna konvergencija. Kao što ocijenjeni koeficijent pokazuje, jaz između ostvarene i ciljne vrijednosti dohotka po stanovniku smanjuje se po godišnjoj stopi od približno 1,8%¹².

Postupak projekcije dugoročne stope rasta sastoji se u primjeni regresijskih parametara iz jednadžbe prikazane u tablici 3., da bi se procijenili izgledi rasta uz alternativne pretpostavke o ekonomskoj politici u Hrvatskoj.

U projekciji dugoročne stope rasta za hrvatsko gospodarstvo koriste se ove pretpostavke:

- (1) Početni odnos proizvodnosti između hrvatske privrede i ekonomija industrijski razvijenih zemalja (OECD) utvrđen je na 30%.
- (2) Stabilna makroekonomska politika koja implicira odsutnost cjenovne nestabilnosti i odsutnost premija na "crnom" deviznom tržištu.
- (3) Zadržavanje razine akumuliranog ljudskog kapitala (zato što se prosječan broj godina školovanja stanovništva od 8,85¹³ može smatrati visokim i zato što značajnije promjene zahtijevaju dugo vremensko razdoblje).
- (4) Socijalnopolitička stabilnost i mir u dugom roku.

Primijenivši, uz upravo navedene pretpostavke, vrijednosti udjela javne potrošnje u BDP od 26,9% i udjela investicija u BDP od 23,2% (7,8% za investicije u strojeve i opremu i preostalih 15,4% za investicije u građevinske radove i ostalo¹⁴),

¹² Koeficijent konvergencije β izračunava se iz $(1 - e^{-\beta T})/T = 0.0143$. T je vrijeme ocjene, a 0.0143 ocijenjen regresijski koeficijent. To implicira da β iznosi 0.018 godišnje.

¹³ Izračunano prema DZS (1994.).

¹⁴ Pretpostavljeno je da se tehnička struktura investicija u godini 1998. nije promijenila u odnosu na godinu 1996. za koju postoji posljednji službeno objavljeni podatak (DZS, 1998.).

što odgovara procjeni vrijednosti tih varijabli u godini 1998., dobiva se dugoročna stopa rasta od 2,4%.

Promjena gospodarske strukture koja bi se ogledala u smanjenju javne potrošnje na 20% BDP i u povećanju udjela investicijske potrošnje na 25% BDP (pritom se pretpostavlja da su 10% investicije u strojeve i opremu, a 15% investicije u građevinske radove i ostalo) implicira dugoročnu prosječnu stopu rasta dohotka po stanovniku od približno 3,6%. Naglašavamo da se radi o dugoročnim prosjecima, koji podrazumijevaju više stope od prosjeka u početnim godinama. Dalje bi povećanje investicijske potrošnje na oko 30% u strukturi BDP, unaprijedilo dugoročnu stopu rasta na 4%¹⁵.

Naravno, ta metoda ne ostavlja nikakvoga prostora za utjecaj nekih posebnih faktora. Ona isključuje mogućnost da neka gospodarstva uživaju specifične povoljne uvjete. Blizina najrazvijenijih industrijskih zemalja morala bi, naime, za Hrvatsku imati povoljne posljedice za vanjsku trgovinu i transfer znanja i tehnologije. Osim toga, relativno visok akumulirani ljudski kapital, niska stopa rasta stanovništva i prijelaz na punu tržišnu orijentaciju morali bi također osiguravati dodatna unapređenja proizvodnosti - barem još neko vrijeme. Ipak, proces premošćivanja jaza prema industrijski razvijenim zemljama zahtijevat će mnogo vremena i veoma je teško očekivati da bi hrvatsko gospodarstvo moglo dostići punu konvergenciju s razinom proizvodnosti industrijski razvijenih zemalja u relativno kratkom vremenskom razdoblju. Brza je konvergencija, osim toga, nekonzistentna s iskustvom najuspješnijih zemalja u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata¹⁶.

Neke preporuke za vođenje ekonomske politike u Hrvatskoj

Empirijski testovi koji se zasnivaju na iskustvu gospodarskoga rasta velikoga broja različitih zemalja kao i oni koji se odnose na grupu zemalja u tranziciji, sugeriraju da nosioci ekonomske politike u Hrvatskoj moraju i dalje održavati makroekonomsku stabilnost, a to zato da bi se izgradilo okruženje povjerenja s minimalnim rizikom od iznenadnih promjena ili obrata u ekonomskoj politici¹⁷. To se ponajprije odnosi na stabilnost cijena, koja je agregatni pokazatelj ostvarenja

¹⁵ Uspoređujući dugoročne prosjeke ostvarene u pojedinim grupama zemalja, možemo ustvrditi da su, na primjer, u razdoblju 1960-88. zemlje EU i četiri istočnoazijska tigra (Hong-Kong, Južna Koreja, Singapur i Tajvan) imale prosječan udio investicija u BDP oko 25%, a udio je državne potrošnje u strukturi BDP u prvim iznosio oko 15%, a u drugima 12% (Mervar, 1996.). Stoga se pretpostavke o poželjnim vrijednostima investicijske, odnosno državne, potrošnje za hrvatsko gospodarstvo čine realno ostvarivima u relativno kratkome razdoblju.

¹⁶ Njemačka i Japan nakon Drugog svjetskog rata, pa potom Hong-Kong, Singapur, Južna Koreja i Tajvan ostvarili su razdoblja snažnog rasta. Unatoč veoma visokim stopama investicija, te su zemlje eliminirale u razdoblju 1960.-88. samo 20 do 50 postotnih poena jaza u odnosu na proizvodnost SAD (Summers i Heston, 1991.).

¹⁷ O makroekonomskoj stabilnosti kao potrebnom preduvjetu ekonomskoga rasta vidjeti kod Dornbusch (1991.), Roe (1992.), Allen (1992.), Frenkel (1992.).

toga cilja. Iako se ona ne ubraja u glavne faktore rasta, nesposobnost da se osigura cjenovna stabilnost povećava nesigurnost, onemogućuje optimalno donošenje odluka i alokaciju resursa, te ugrožava dugoročan ekonomski rast (Smyth, 1994.). Uloga monetarne politike u kreiranju ekonomskog okruženja poticajnog za rast svodi se stoga na osiguravanje cjenovne stabilnosti u dugom roku. Takva monetarna politika pridonosi vjerodostojnosti ukupne ekonomske politike.

Na fiskalnoj je strani, kako pokazuju iskustva većine tranzicijskih zemalja, potrebna pretpostavka daljeg održivog rasta smanjenje javnih izdataka i poreznog opterećenja da bi se povećala efikasnost gospodarstva. Isto vrijedi i za Hrvatsku. Manji, za gospodarski rast poticajniji javni sektor mogao bi se ostvariti smanjivanjem nekih neproizvodnih kategorija rashoda (izdataka za opću upravu, vojsku i policiju), povećanjem troškovne učinkovitosti javnih projekata i strogom kontrolom daljeg rasta transfera. Reforma sustava mirovinskog i zdravstvenog osiguranja potreban je dio puta prema takvom javnom sektoru. U skladu s restrukturiranjem i smanjenjem rashodne strane javnih financija, poželjno je smanjiti ukupno porezno opterećenje i smanjiti, ili se barem suzdržati od povećanja poreznih distorzija različitim olakšicama ili multipliciranjem poreznih stopa. Proračunska ravnoteža na nižim razinama prihoda i rashoda poželjniji je izbor od deficita. Manji porezi i fiskalna ravnoteža otvorili bi prostor za povećanje štednje, likvidnosti i investicija u sektoru poduzeća¹⁸.

Pozornost također valja posvetiti daljnjem unapređivanju općih uvjeta poslovanja u tržišno orijentiranom gospodarstvu. Optimalan odnos države i tržišta odlučujući je faktor u smislu da akcije države moraju biti ograničene na uspostavljanje 'pravila igre' i na područja, na kojima tržište ne može obaviti namijenjenu ulogu¹⁹. Potrebno je osigurati institucionalnu infrastrukturu za normalno funkcioniranje tržišnoga gospodarstva. Ta infrastruktura uključuje mogućnost poštenog tržišnog natjecanja, nesmetan ulazak i izlazak s tržišta, pravni sustav koji može efikasno zaštititi vlasnička prava i kazniti nepoštovanje ugovornih obveza, razvijen i stabilan bankarski i financijski sustav, transparentnu državnu upravu i slično. U toj grupi odrednica, za koje se može reći da predstavljaju 'tranzicijske' faktore, Hrvatska može još učiniti značajna unapređenja i osigurati zdrave osnove za dugoročan gospodarski rast.

Investicije u ljudski i fizički kapital, ostaju, dakako, najznačajniji faktori ekonomskog rasta, posebno u dugome roku. Tranzicijske zemlje, pa tako i Hrvatsku, karakterizira razmjerno visok stupanj akumuliranog ljudskog kapitala mjeren prosječnim brojem godina školovanja stanovništva. Ipak, takvi podaci ništa ne govore o kvaliteti obrazovanja. Osim promicanja formalnog obrazovanja, pokazalo se da je potrebno poticati formiranje ljudskog kapitala i obrazovanjem na radnome mjestu. Zahvaljujući eksternalijama, odnosno efektima prelijevanja, ne postoje nesuglasice o subvencioniranju formalnog obrazovanja i obrazovanja na radnome mjestu (Plosser,

¹⁸ O utjecaju pojedinih fiskalnih indikatora na gospodarski rast s posebnim osvrtom na slučaj Hrvatske vidjeti opširnije kod Dalić (1999.), Kesner-Škreb (1999.) i Švaljek (1999.).

¹⁹ Vidjeti Summers i Thomas (1993.).

1992). Ipak, više financijskih sredstava uloženi u obrazovanje, nužno ne mora svakako značiti i unapređenje ljudskoga kapitala. Ono je često povezano sa strukturnim reformama u školskom sustavu, koje mogu obuhvaćati i uvođenje konkurencije u davanju usluga obrazovanja. Alternativne mjere u okviru poticanja obrazovanja uključuju slanje studenata na obrazovanje u inozemstvo i davanje poticaja pojedincima sa znanjem i vještinama da, barem privremeno, migriraju u zemlju. Općenito se, ipak, može reći da privlačne plaće i dobri uvjeti rada ostaju najvažnijim poticajima za više obrazovanje i za sprečavanje odljeva visoko-obrazovanih stručnjaka²⁰. Nedostatak znanja u područjima koja su posebno važna u sadašnjoj fazi razvitka hrvatskoga gospodarstva, poput razvitka poduzetničkih vještina, ali i prilagođivanja tehnološkim promjenama, čini se da se najbrže mogu nadoknaditi većim otvaranjem gospodarstva prema međunarodnom utjecaju trgovinom, odnosno stranim izravnim investicijama.

Uz investicije u ljudski kapital, osnovni poticaji daljem rastu tranzicijskih zemalja, morali bi proizići iz investicija u fizički kapital, i to kako domaćih, tako i izravnih stranih investicija. Značajan utjecaj na privlačenje stranih investicija pritom imaju stupanj ostvarene makroekonomske stabilnosti i dubina provedenih strukturnih reformi. Potrebno je postojanje institucionalne infrastrukture potrebne za normalno tržišno poslovanje, u okviru čega financijski sustav mora osiguravati efikasan sustav plaćanja; moraju postojati stabilan monetarni sustav i tečajna politika; efikasan pravni sustav koji štiti vlasnička prava; a na raspolaganju mora biti i osnovna fizička infrastruktura. Osim svih tih uvjeta, na primjeru tranzicijskih zemalja presudnom se pokazala sigurnost ulaganja koju najbolje osigurava politički i ekonomski "kišobran" izvjesnog pristupa Europskoj uniji i NATO savezu. To je u slučaju Hrvatske izostalo. Strana se ulaganja ne moraju ograničivati samo na izravne strane investicije, iako su se upravo one pokazale najefikasnijima, već i na zajednička ulaganja, ugovore o licencijski, ili na neke druge formalne ili neformalne oblike ugovora. Naime, i ti oblici suradnje osiguravaju transfer tehnologije, koji je posebno značajan u slučaju male zemlje, koja na taj način dobiva pristup idejama koje već postoje u svijetu. Osim ideja, to omogućuje i pristup industrijskoj organizaciji, međunarodnim tržištima i diferencijaciji proizvoda (Romer, 1999.).

Potrebno je spomenuti još dva značajna univerzalna čimbenika organizacije društva koji utječu na gospodarski rast: demokraciju i korupciju. Demokracija se uobičajeno vrednuje neovisno o njezinu utjecaju na materijalno bogatstvo. Stoga se često proučavanje izravnih učinaka demokracije na ekonomski rast smatra dvojbjenim. Ipak, demokracija djeluje na rast preko određenih indirektnih mehanizama: ona pozitivno djeluje bržom akumulacijom ljudskog kapitala (omogućivanjem šireg pristupa obrazovanju), smanjenjem socijalne nestabilnosti i smanjenjem državne potrošnje. Istovremeno ona znači i određeni trošak, koji je povezan s lobi-ranjem posebnih interesnih skupina²¹.

²⁰ Vidjeti, na primjer, Calvo i Frenkel (1992.), Barro (1992.), Romer (1993.).

²¹ Opširnije o odnosu demokracije i gospodarskog rasta vidjeti kod Przeworski i Limongi (1993.), Barro (1996.) i Tavares i Wacziarg (1996.).

Korupcija, iako prisutna u svijetu tisućama godina, od početka devedesetih godina postaje fenomen, čiji se utjecaj na gospodarstvo intenzivno proučava²². Povećanje korupcije rezultat je opće tendencije povećanja poreza, povećane međunarodne trgovine kao i ekonomskih promjena, posebno privatizacije u zemljama u tranziciji (iako je korupcija vezana uz privatizaciju postojala i u tržišnim gospodarstvima). Korupcija smanjuje javne prihode i povećava javnu potrošnju; povećava nejednakost dohodaka; uzrokuje tržišne distorzije i distorzije u alokaciji resursa; smanjuje investicije u fizički kapital i izdatke za obrazovanje i zdravstvo; povećava izdatke za javne investicije, ali i smanjuje njihovu proizvodnost i ima negativan učinak na privlačenje stranih direktnih investicija.

Ne manje značajne osobine ekonomske politike, koje su poželjne za poboljšanje perspektiva gospodarskog rasta općenito, pa tako i u Hrvatskoj, uključuju otvorenost gospodarstva i uključenost u svjetske tokove robe i kapitala koji, posebno maloj zemlji, osiguravaju efikasniju alokaciju resursa i brži transfer znanja i tehnologije. Osiguranje socijalno prihvatljive distribucije dohodaka i očuvanje socijalno-političke stabilnosti dalji su opći prihvaćeni preduvjeti za održiv dugoročan rast. Prepoznaje se i potreba skladnog razvitka financijskog sustava s posebnim naglaskom na njegovu stabilnost. Bolja organizacija zaštite okoliša i promicanje ideje održivog razvitka pomogli bi kakvoći gospodarskog rasta i života sadašnjih i budućih generacija.

Hrvatska se nalazi na svršetku jedne faze gospodarskoga rasta koji je bio vođen snažnim rastom domaće potrošnje i uvozom kapitala. Početni povoljni učinci makroekonomske stabilizacije gotovo su u potpunosti iscrpljeni. Iako za ostvarivanje visokih stopa rasta u narednom tranzicijskom razdoblju još uvijek nisu iskorištene sve mogućnosti koje bi pružale dalje strukturne reforme i izgradnja infrastrukture tržišne privrede, ostvarivanje visokih i dugoročno održivih stopa rasta zahtijevat će snažniji oslonac na "standardne" determinante rasta na koje ukazuje ekonomska literatura.

LITERATURA:

1. *Allen, Mark*: "IMF-Supported Adjustment Programs in Central and Eastern Europe", u *Central and Eastern Europe Roads to Growth*, radovi predstavljeni na seminaru održanom u Badenu, Austrija, 15-18. travanj 1991., Washington, D.C., International Monetary Fund i Austrian National Bank, 1992., str. 23-50.
2. *Anušić, Zoran, Željko Rohatinski i Velimir Šonje*: "Put u nisku inflaciju, Hrvatska 1993.-1994.", Zagreb, Vlada RH, 1995.
3. *Barro, Robert J.*: "Human Capital and Economic Growth", u: *Policies for Long-Run Economic Growth*, simpozij održan u Jackson Holeu, Wyoming, 27-29. kolovoz 1992., Federal Reserve Bank of Kansas City, 1992., str. 199-216.

²² Pregled ekonomskih aspekata korupcije može se naći, na primjer, kod Mauro (1995.) i Tanzi (1998.).

4. *Barro, Robert J.*: "Democracy and Growth", *Journal of Economic Growth*, 1(1), 1996., March, str. 1-27.
5. *Barro, Robert J. i JongWha Lee*: "International Comparisons of Educational Attainment", *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 1993., str. 363-394.
6. *Barro, Robert J. & Holger C. Wolf*: "Data Appendix for 'Economic Growth in a Cross Section of Countries'", 1989., (neobjavljeno).
7. *Barro, Robert J. & Xavier Sala-i-Martin*: *Economic Growth*, New York, N.Y.: McGraw-Hill, Inc., 1995.
8. *Borensztein, Eduardo, José De Gregorio & JongWha Lee*: "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth", NBER Working Paper, No. 5057, Cambridge, Mass., NBER, 1995.
9. *Calvo, Guillermo A. & Jacob A. Frenke*: "Transformation of Centrally Planned Economies: Credit Markets and Sustainable Growth", u: *Central and Eastern Europe Roads to Growth*, radovi predstavljeni na seminaru održanom u Badenu, Austrija, 15-18. travanj, 1991., Washington, D.C.: International Monetary Fund i Austrian National Bank, 1992., str. 111-137.
10. *Dalić, Martina*: "Utjecaj razine i strukture javnih rashoda na rast", *Privredna kretanja i ekonomska politika*, br. 73, 1999., str. 122-159.
11. *De Long, Bradford J. & Lawrence H. Summers*: "How Strongly Do Developing Economies Benefit from Equipment Investment", *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 1993., str. 395-415.
12. *De Melo, Martha, Cevdet Denizer & Alan Gelb*: "Patterns of Transition from Plan to Market", *World Bank Economic Review*, 10(3), 1996., str. 397-424.
13. *De Melo, Martha, Cevdet Denizer, Alan Gelb & Stoyan Tenev*: "Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies", *World Bank Policy Research Paper*, No. 1866, October, 1997., Washington, D.C., World Bank.
14. *Dornbusch, Rudiger*: "Policies to Move From Stabilization to Growth", *Proceedings of The World Bank Annual Conference on Development Economics 1990*, Washington, D.C., The World bank, 1991., str. 19-48.
15. Državni zavod za statistiku RH: "Popis stanovništva 1991", *Statističko izvješće*, br. 884, Zagreb, Državni zavod za statistiku RH, 1994.
16. Državni zavod za statistiku RH: "Statistički ljetopis 1998", Zagreb, Državni zavod za statistiku RH, 1998.
17. EBRD: "Transition Report 1996", London, EBRD, 1996.
18. EBRD: "Transition Report 1997", London, EBRD, 1997.
19. EBRD: "Transition Report 1998", London, EBRD, 1998.
20. *Fischer, Stanley, Ratna Sahay & Carlos A. Végh*: "Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early Experience", *Journal of Economic Perspectives*, 10(2), 1996., str. 45-66.
21. *Fischer, Stanley, Ratna Sahay & Carlos A. Végh*: "Economies in Transition: The Beginnings of Growth", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 86(2), 1996., str. 229-233.

22. *Fischer, Stanley, Ratna Sahay & Carlos A. Végh*: "From Transition to Market: Evidence and Growth Prospects", IMF Working Paper, No. 52, April, Washington, D.C., IMF, 1998.
23. *Fischer, Stanley, Ratna Sahay & Carlos A. Végh*: "How Far Is Eastern Europe from Brussels?", IMF Working Paper, No. 53, April, Washington, D.C., IMF, 1998.
24. *Frenkel, Jacob A.*: "Overview", u: Policies for Long-Run Economic Growth, simpozij održan u Jackson Holeu, Wyoming, 27-29. August, 1992, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1992., str. 237-241.
25. *Havrylyshyn, Oleh, Ivailo Izvorski & Ron van Rooden*: "Recovery and Growth in Transition Economies 1990-1997: A Stylized Regression Analysis", IMF Working Paper, No. 141, September, Washington, D.C., IMF, 1998.
26. HNB, Bilten Hrvatske narodne banke, ožujak, Zagreb, HNB, 1999.
27. *Kesner-Škreb, Marina*: "Porezna politika i gospodarski rast", Privredna kretanja i ekonomska politika, br. 73, 1999., str. 62-121.
28. *King, Robert G. & Ross Levine*: "Finance, Entrepreneurship and Growth: Theory and Evidence", Journal of Monetary Economics, 32(3), 1993., str. 513-542.
29. *Lovrinčević, Željko*: "Procjena BDPa za RH 1997-98. radne tablice", 1998., (neobjavljeno).
30. *Mauro, Paolo*: "Corruption and Growth", The Quarterly Journal of Economics, 60(3), 1995., August, str. 680-712.
31. *Mervar, Andrea*: "Determinante ekonomskog rasta: Što se može naučiti iz empirijskih radova?", Privredna kretanja i ekonomska politika, br. 47, 1996., str. 15-52.
32. *Mervar, Andrea*: "Pregled modela i metoda istraživanja gospodarskog rasta", Privredna kretanja i ekonomska politika, br. 73, 1999., str. 20-61.
33. Ministarstvo financija RH: "Godišnje izvješće Ministarstva financija 1994.-1997.", Zagreb: Ministarstvo financija RH, 1998.
34. Ministarstvo financija RH: "Prihodi i izdaci konsolidirane opće države 1995-1997.", 1999., (neobjavljeno).
35. OECD: "OECD Economic Outlook", June, Paris, OECD, 1998.
36. *Plosser, Charles*: "The Search for Growth", u: Policies for Long-Run Economic Growth, Simpozij održan u Jackson Holeu, Wyoming, 27-29. August, 1992, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1992., str. 57-86.
37. *Przeworski, Adam & Fernando Limongi*: "Political Regimes and Economic Growth", Journal of Economic Perspectives, 7(3), 1993., str. 51-69
38. *Ramsey, F. P.*: "A Mathematical Theory of Saving", Economic Journal, 38, 1928., str. 543-559.
39. *Roe, Alan*: "Financial Sector Reform in Transitional Socialist Economies", An EDI Policy Seminar Report, No. 29. 1992., Washington, D.C., The World Bank.
40. *Romer, Paul M.*: "Two Strategies for Economic Development: Using Ideas and Producing Ideas", Proceedings of The World Bank Annual Conference on Development Economics, March, 1993., str. 63-91.
41. *Romer, Paul M.*: "Intervju", u: Conversations with Economists: Interpreting Macroeconomics, očekuje se izdavanje tijekom 1999. godine, Edward Elgar,
http://www-leland.stanford.edu/~promer/Int_re_macro.html.

42. *Sachs, Jeffrey D.*: "The Transition at Mid Decade", *American Economic Review*, 86(2), 1996., str. 128-133.
43. *Selowsky, Marcelo i Ricardo Martin*: "Policy Performance and Output Growth in the Transition Economies", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 87(2), 1997., str. 349-353.
44. *Smyth, David J.*: "Inflation and Growth", *Journal of Macroeconomics*, 16(2), 1994., str. 261-270.
45. *Summers, Robert & Alan Heston*: "The Penn World Table (Mark 5): An Expanded Set of International Comparisons, 1950-1988", *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 1991., str. 327-368.
46. *Summers, Lawrence H. & Vinod Thomas*: "Recent Lessons of Development", *The World Bank Research Observer*, July, 8(2), 1993., str. 241-254.
47. *Švaljek, Sandra*: "Utjecaj fiskalnog deficita i javnog duga na gospodarski rast", *Privredna kretanja i ekonomska politika*, br. 73, 1999., str. 160-190.
48. *Tanzi, Vito*: "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures", *IMF Working Paper*, No. 63, Washington, D.C., International Monetary Fund, May 1998.
49. *Tavares, José & Romain Wacziarg*: "How Democracy Fosters Growth", *Harvard University*, 1996., (neobjavljeno).
50. *Van Elkan, Rache*: "Hungary's Performance: Has It Lived Up to Its Potential" u: Carlo Cottarelli, Thomas Krueger, Reza Moghadam, Perry Perone i Rachel Van Elkan 'Hungary: Economic Policies for Sustainable Growth', *Occasional Paper*, No. 159, Washington, D.C., IMF, 1998., str. 48-55.
51. *Vlada RH*: "Provedba stabilizacijskog programa", 1993., (neobjavljeno).

Tablica D1.

PREGLED REZULTATA EMPIRIJSKIH ANALIZA GOSPODARSKOG RASTA U TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA

AUTORI	RAZDOBLJE; VELIČINA UZORKA; PODACI: PROSJEČNE VRIJEDNOSTI/PANEL PODACI	OCIJENJENE JEDNADŽBE*
Sachs (1996)	1989-95.; 25 zemalja; prosječne vrijednosti	GROWTH = -23.15 +0.62IRP (-5.81) (3.74) R2=0.38 GROWTH = prosječne stope rasta BDP u razdoblju 1989-95. IRP = skupni indeks ostvarenih reformi
De Melo, Denizet i Gelb (1996)	1989-94.; 26 zemalja; prosječne vrijednosti	AVGR = -9.1 +2.6CLI -0.54PCY -6.5RT (-5.4) (4.7) (-1.9) (-4.8) R2korig=0.65 AVGR = prosječne stope rasta BDP u razdoblju 1989-94. CLI = kumulativni indeks liberalizacije PCY = razina BDP u početnoj godini RT = binarna varijabla za zemlje u ratu

AUTORI	RAZDOBLJE; VELIČINA UZORKA; PODACI: PROSJEČNE VRJEDNOSTI/PANEL PODACI	OCIJENJENE JEDNADŽBE*
Fischer, Sahay i Végh (1996a)	1992-94.; 25 zemalja; panel podaci	<p>GROWTH = 15.77FIXED (3.10)</p> <p>R2=0.75</p> <p>GROWTH = 11.35FIXED (2.00)</p> <p>R2=0.72</p> <p>GROWTH = godišnja stopa rasta BDP FIXED = binarna varijabla: 1 ako je tečaj fiksiran, 0 ako je fluktuirajući. FISCAL = suficit državnog proračuna kao % BDP Y92 = binarna varijabla: 1 u 1992. kao mjera distorzija u vanjskoj trgovini zbog raspada SEV CLI = kumulativni indeks liberalizacije</p>
Fischer, Sahay i Végh (1996b)	1992-94.; 20 zemalja; panel podaci	<p>GROWTH = 0.10 -2.73LINF +0.24FISCAL +0.26OFAST +12.97LIP (0.02) (-5.27) (1.90) (2.32) (2.86)</p> <p>GROWTH = godišnja stopa rasta BDP LINF = log(godišnja stopa inflacije) FISCAL = suficit državnog proračuna kao % BDP OFAST = inozemna financijska pomoć kao % BDP LIP = log(indeks koji odražava ostvarene reforme u sektoru poduzeća i banaka, te uspješnost privatizacije)</p>

OCIJENJENE JEDNADŽBE*

AUTORI: RAZDOBLJE;
VELIČINA UZORKA;
PODACI: PROSJEČNE VRJEDNOSTI/PANEL
PODACI

Selowsky i Martin (1997)	1990-95; 25 zemalja; prosječne vrijednosti	GROWTH = -10.65 (-6.76)	+11.42LIB(t) (4.17)	-15.70WAR(t) (-6.07)
		R2=0.27		
		GROWTH = -12.58 (-4.11)	-28.94LIB(t) (-2.365)	+35.46LIB(t-1) (2.59)
				+15.00LIB(t-2) (2.00)
		R2=0.58		

LIB = kumulativni indeks liberalizacije

CE = binarna varijabla: 1 za zemlje u Srednjoj i Istočnoj Europi

WAR = binarna varijabla: 1 za zemlje u ratu

De Melo, Denizet,
Gelb i Tenev (1997)

Kina: 1979-83., Vijetnam:
1987-91., Srednja i Istočna Europa i Mongolija:
1990-94., zemlje bivšeg Sovjetskog saveza: 1992.-96.;
28 zemalja;
panel podaci

	GROWTH = -10.41 (-4.37)	-17.54LIB(t) (-2.31)	+32.6LIB(t-1) (5.19)	-29.5PRIN1 (-3.71)	-3.37PRIN2 (-3.73)	-11.1RT (-5.34)
	R2konig=0.43					

LIB= kumulativni indeks liberalizacije

PRIN1 = mjera inicijalnih uvjeta (udio trgovine u BDP, prigušena inflacija, crno tržište deviza i sl.)

PRIN2= mjera inicijalnih uvjeta (inicijalni dohodak, stupanj urbanizacije i industrijalizacije i sl.)

RT= binarna varijabla: 1 za zemlje u ratu

AUTORI	RAZDOBLJE; VELIČINA UZORKA; PODACI: PROSJEČNE VRIJEDNOSTI/PANEL PODACI	OCIJENJENE JEDNADŽBE*
Van Elken (1998)	1993-96.; 25 zemalja; panel podaci	$g(i,t) = u(i) + 0.160 \text{govexp} + 10.3 \text{plib} + 0.943 \text{avfdi} - 4.10 \log(\text{inflL}) - 3.07 \log(\text{inflM}) - 2.48 \log(\text{inflH})$ $(-2.36) \quad (5.48) \quad (4.09) \quad (-2.44) \quad (-3.13) \quad (-3.98)$ <p>R2korig=0.75</p> <p>$g(i,t)$ = godišnja stopa rasta BDP u zemlji i govexp = udio primarnih proračunskih izdataka u BDP plib = indeks kumulativne liberalizacije cijena avfdi = prosjek sadašnjih i lagiranih vrijednosti izravnih stranih investicija kao udio u BDP inflL = prosjek sadašnje i lagirane godišnje inflacije manji od 8% inflM = prosjek sadašnje i lagirane godišnje inflacije između 8 i 40% inflH = prosjek sadašnje i lagirane godišnje inflacije veći od 40%</p>
Havrylyshyn, Izvorski i van Rooden (1998)	1990-97.; 25 zemalja panel podaci	$GR(i,t) = 1.10 \text{LNP}(i) - 0.62 \text{LNP}(i-1) - 8.76 \text{RI}(i) + 20.3 \text{IRI}(i-1) + 7.04 \text{RI}(i-2) - 0.15 \text{EXP}(i) - 0.08 \text{IDDEV}$ $(-4.89) \quad (-2.68) \quad (-2.20) \quad (4.36) \quad (3.39) \quad (-5.50) \quad (-2.41)$ <p>R2korig=0.77</p> <p>$GR(i,t)$ = godišnja stopa rasta BDP u zemlji i LNP = log(godišnja stopa inflacije) RI = indeks liberalizacije EXP = udio javnih rashoda u BDP IDDEV = odstupanje od prosječnog stupnja industrijalizacije u 1990.</p>

NAPOMENA: * T-vrijednosti

MACROECONOMIC POLICY AND ECONOMIC GROWTH IN CROATIA: CONDITION AND PERSPECTIVES

Summary

This paper considers main characteristics of economic growth in Croatia in past transitional period, evaluates perspectives of future economic growth and the role which specific measures of macroeconomic policy could have in promotion of these perspectives. In past period, economic growth in Croatia was directed by domestic demand increase and specific "transitional" factors, as it is improved resources allocation after implementation of market reforms and achievement of price stability. Positive influence of these factors is limited only to short term. Further structural reforms and correlated development of marketly oriented infrastructure will surely positively influence growth in forthcoming years, but for realization of long-term sustainable high growth rates will be necessary to rely more upon standard determinants of growth which are suggested by neoclassical theory and theory of endogenous growth, as well as the results of numerous empirical researches. The estimate of change influence of particular indicators of economic policy shows that government expenditure decrease, investment increase, improvement of educational level and maintenance of macroeconomic stability would be policies which would most contribute to economic growth. Among policies which are not expressed by model, it is recognized the necessity of stronger openness of Croatian economy, its inclusion into European integrational processes, drawing direct foreign investments and development of financial market with adequate regulations. It is also stressed the necessity of development of institutional frame which guarantees transparency, legal protection, fair market competition, protection of socially imperilled persons, and environment protection.